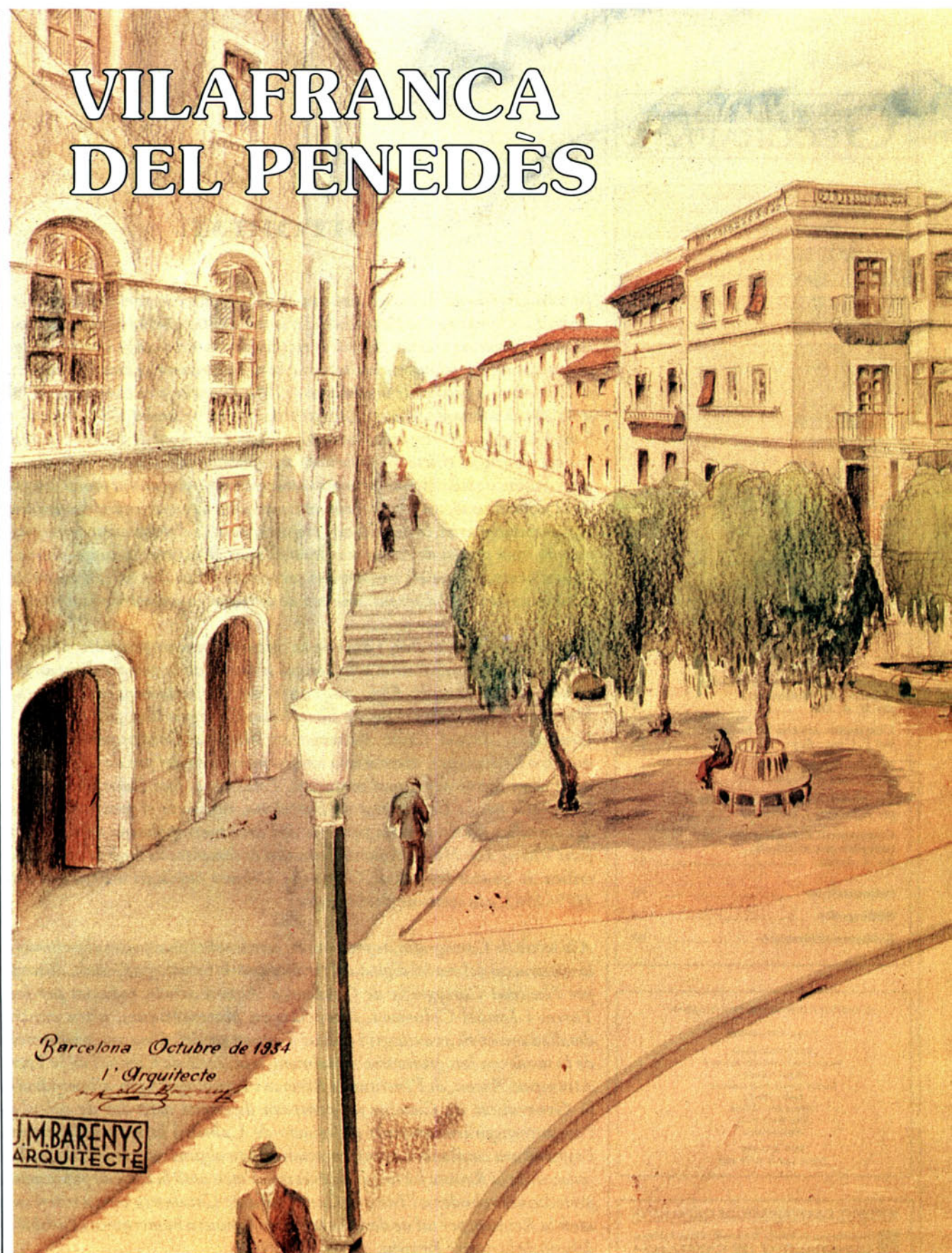

VILAFRANCA DEL PENEDÈS

Barcelona Octubre de 1934

l'Arquitecte

J. M. Barenys

J. M. BARENYS
ARQUITECTE

Un dels projectes
d'urbanització
de l'arquitecte
Josep M. Barenys
per a Vilafranca del Penedès

Foto 2: Façana de l'edifici
construït per la Caixa
Immobiliària
(Foto: Rambol)

Foto 3: Fotografia de Josep M. Barenys al seu
estudi (ICC)

EXPANSIÓ DE LA CIUTAT I POLÍTICA URBANA A LA VILAFRANCA DE LA POSTGUERRA

Com en altres aspectes de la vida quotidiana, la postguerra espanyola també va significar, pel que fa a urbanisme i producció d'espai urbà, el restabliment dels models d'actuació tradicional que subordinats als interessos i a la promoció immobiliària, havien caracteritzat les pràctiques urbanes dels blocs dominants a la majoria de ciutats durant la dictadura de Primo de Rivera. Ara bé, tot i que a les petites ciutats aquesta mena de retorn a l'urbanisme tradicional podria semblar el tret més rellevant del procés urbà dels anys quaranta, no cal perdre de vista que, des de ben aviat, i paral·lelament a l'aliança entre el franquisme i el pre-capitalisme dels grups rendistes¹, van anar apareixent altres modalitats d'actuació caracteritzades per la participació de l'Estat i de les institucions financeres. Així, d'una o altra manera, s'anaven introduint unes pràctiques que ja s'havien assajat abans a les grans ciutats i que serien després majoritàries arreu.

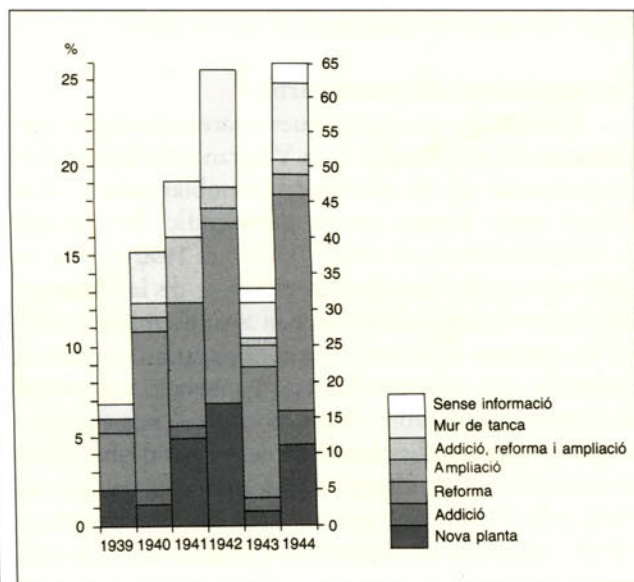
Per aquest motiu, en plantejar el tema de la postguerra a Vilafranca, sembla que fóra encertat de considerar, des de bon principi, que el procés de creixement i d'organització espacial de la ciutat era condicionat per

la complementaritat que va establir-se entre l'estructura tradicional dominant de la propietat i la paulatina assimilació de noves formes d'actuació, de tendència monopolista, les quals, propiciades per les mesures institucionals i legislatives del franquisme, tendien a enfortir llurs bases especulatives i immobiliàries.

Hi ha, però, un altre tema que també podria considerar-se com a prioritari; és el que fa referència a la lògica econòmica de la mateixa especulació, car s'ha de tenir en compte que, aquesta havia d'ésser una forma d'inversió relativament habitual per part d'uns propietaris i d'unes entitats privades que, condicionats per la mateixa dinàmica econòmica², no tenien gaires possibilitats d'elecció quant a la reinversió del capital. Aquesta situació, vàlida a tot l'Estat espanyol³, havia d'ésser especialment significativa en un medi en el qual era fàcil l'obtenció de beneficis com a conseqüència de l'escassetat dels productes agraris, i atès que la ciutat apareixia com un dels sectors econòmics on es podia reinvertir immediatament.

Probablement, doncs, caldria entendre que l'important procés d'urbanització que es va desenvolupar a la Vilafranca de la postguerra va produir-se com a conseqüència de la convergència entre les pràctiques econòmiques d'una burgesia que, va decantar-se per la inversió més segura i tradicional en el sector immobiliari, i les possibilitats que del punt de vista legislatiu van anar oferint-se des de les instàncies governamentals. De fet, és només des d'aquesta perspectiva que pot entendre's que els propietaris de la vila, que fins aleshores sempre havien estat majoritàriament reticents a l'elaboració i a l'aprovació d'un planejament de conjunt per a la ciutat, acceptessin, durant la postguerra, l'aprovació d'un pla que tenia les garanties d'un règim

Fig.1: Evolució dels tipus d'obra segons els expedients d'obres particulars (1939-1944)

Notes

1. Vegeu, en aquest sentit, les aportacions de J.E. SÁNCHEZ: *Formación social y espacio de la Cataluña contemporánea (1936-1975)*, Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 1983, 2 volums, pàg. 294, vol. I. (Tesi Doctoral, inèdita).
2. Aquesta tendència a la inversió de les plus-vàlues seria una de les característiques importants dels països capitalistes perifèrics, fins i tot en l'actualitat. Vegeu, per exemple, B. SECHI: *El sector edificación y la propiedad del suelo en un proceso de desarrollo económico*, a "El despilfarro inmobiliario", Barcelona, Gustavo Gili, 1977, pàgs. 37-87.
3. Vegeu nota 1.

Foto 4: Fotografia aèria de Vilafranca del Penedès el 1953

(Foto: M. Àngels Alió)

que els era favorable i que, en comptes de limitar-les, legitimava llurs aspiracions immobiliàries.

Es tracta, per tant de reflectir el millor possible la importància del context global pel que fa a l'explicació i a l'anàlisi dels diferents mecanismes mitjançant els quals en una ciutat, i en un moment donat, s'adoptaren unes formes d'urbanització que potenciaven l'expansió i l'especulació. Així, aquest article s'ha organitzat en parts diferents, la primera de les quals tracta sobre les condicions del procés urbà en allò que fa referència a les modalitats expansives de la construcció; també s'hi fan paleses les característiques d'una estructura social polaritzada entorn d'una reduïda, però forta, la burgesia local. La segona part, en canvi, considera qüestions específicament urbanístiques i analitza les intervencions realitzades entre 1939 i 1946. Tanmateix, val a dir que s'hi han tractat separatament les actuacions que podrien considerar-se com a resultat de la reacció desencadenada contra el planejament de la Segona República, i aquelles altres que es produïren directament com a conseqüència de la nova situació. Amb tot, s'hi podrà constatar que, sigui quina sigui la modalitat d'intervenció analitzada, totes són fortament condicionades pels interessos de la propietat i bàsicament van encaminades a utilitzar la urbanització per tal d'augmentar-ne els rendiments immobiliaris.

Probablement, doncs, seran correctes algunes de les consideracions que s'efectuen, finalment en una tercera part, quan, en fer balanç de les característiques més rellevants de l'urbanisme de postguerra, es tracta el tema dels models urbanístics subjacents en la majoria de les intervencions. Allà es fa palès el manteniment de la figura dels eixamples, els quals, conjuntament amb altres influències historicistes, semblen haver caracteritzat l'urbanisme vilafranquí d'aquells anys.

Les condicions del procés urbà

Una de les característiques aparentment més sorprenents del procés urbà de la Vilafranca de la postguerra consisteix en el que podria semblar una contradicció entre l'estancament demogràfic del període —11 109 habitants el 1940 i 11 177 el 1950—, i la ràpida represa de l'activitat en el sector de la construcció. Aquest sector, ultrapassà ben aviat els màxims assolits en èpoques anteriors⁴, i va configurar una tendència expansiva que, si bé poc intensa, mantenia el creixement de l'espai urbanitzable. Aquesta situació pot explicar-se pel fet que l'anàlisi detallada dels tipus d'obra i dels promotors que impulsaren el procés de construcció ens porta a la creença que aquesta activitat estava profundament adaptada als mecanismes productius de la vida local.

Expansió de l'espai urbà i característiques del procés de construcció

Prenent com a punt de partida els expedients d'obres particulars (EOP)⁵ que foren tramitats durant els anys immediatament posteriors a la guerra, i més concretament entre 1939 i 1944, destaca el fet que, en acabar el 1939 -any atípic, en el qual els expedients predominants eren aquells en què es demanava l'inevitable permís per a canviar d'idioma els rètols existents a les botigues i façanes-, s'iniciés una forta tendència a l'alça de les construccions majors (272 fins al 1944). Aquestes, a excepció del 1943, assolirien una mitjana anual de l'ordre dels 45 EOP.

Altrament, si es consideren els tipus d'obres per a les quals es demanava llicència, cal destacar-ne l'existència d'un elevat nombre, fins a 163 EOP, que tenien per objecte actuacions de reforma. A més d'això cal considerar la represa de la feina en indústries i tallers, així com la continuació del procés de terciarització que ja s'havia iniciat des de començament de segle⁶.

És, doncs, en relació a aquestes obres de reforma —entre les quals cal comptar, també, totes aquelles intervencions menors en edificis i botigues⁷—, que s'ha de tenir en compte la importància relativa de les obres expansives, les quals assolirien un total de 109 intervencions i representaren poc més del 35 % del total. De fet són aquestes obres —que s'haurien de diferenciar segons que fessin referència a edificis de nova planta o bé a construccions de mur de tanca a les parcel·les urbanes i solars— les que reflecteixen millor l'existència de la tendència expansiva.

Quant al sentit de la seva incidència en l'expansió, i a part de la seva escassa intensitat, podria destacar-se, per exemple, el fet que gairebé la meitat dels permisos tramitats per a aquests tipus d'obres, concretament 52 EOP, eren destinats a protegir els solars de les franges marginals de la ciutat. També és destacable l'escassa densificació resultant de les construccions de nova planta, majoritàriament situades en àrees allunyades del centre, la qual es reflectia en el fet que gairebé un 50 % d'aquestes obres —concretament 21 d'un total de 59— tenien només una sola planta⁸. Altres dades permeten de corroborar aquestes afirmacions: del total dels nous edificis projectats, només disset corresponien a obres amb més d'un habitatge. La presència d'uns pocs edificis amb quatre o més habitatges,

Foto 5: Pla de Vilafranca del Penedès de F. Mestres, del 1946

(ICC)

en realitat només tres EOP, no aconseguí de caracteritzar un procés que sembla, per tant, més subordinat a la dinàmica expansiva que no pas a la reforma i a la densificació de la ciutat preexistent.

Condicions socials i gestió urbana

Qualsevol de les fonts d'informació existents sobre els anys de la postguerra serveix per introduir les dimensions socials d'un procés urbà del qual ja s'ha remarcat la dependència respecte dels interessos d'una burgesia de caire més aviat tradicional i rendista, que majoritàriament estava integrada per propietaris i industrials del vi.

Cal destacar l'interès especial d'algunes d'aquestes fonts, sia perquè estan específicament relacionades amb la construcció, sia perquè el seu valor és prou significatiu. Aquesta part de l'anàlisi es basa en una sèrie de dades procedents d'uns pocs lligalls amb documentació, immediatament posteriors a l'acabament de la guerra⁹, i que palesen, amb força precisió, algunes de les condicions polítiques i socials de la Vilafranca d'aquell temps. Els resultats d'aquesta anàlisi s'han complementat amb la informació, procedent dels EOP, que es refereix als promotors de les obres. Tanmateix, com que unes i altres fonts corroboren el paper de la burgesia vilafranquina en la direcció i control de l'expansió, hom addueix, a més, com a complement, tot un seguit de dades destinades a mostrar alguns exemples mitjançant els quals es fa possible d'entendre

Notes

4. Seguim aquí les conclusions de la tesi doctoral de l'autora, la qual tenia per objecte la Vilafranca decimonònica. Vegeu concretament: *La ciutat de Vilafranca del Penedès. Estructura urbana i procés d'urbanització (Segles XIX-XX)*, Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 1984, 2 volums (tesi doctoral). Vegeu-ne una versió resumida a: *Projectes i realitat d'un procés urbà decimonònic. Vilafranca del Penedès, 1865-1930*, Barcelona, Geo-crítica. Textos de Apoyo, 1986.

5. Vegeu nota 4.

6. Vegeu nota 4.

7. Es té constància d'aquest tipus d'obres, que podríem qualificar de menors, per un sondeig realitzat paral·lelament a l'estudi d'aquestes 272 EOP.

8. Vegeu nota 4.

9. Voldríem insistir en la importància intrínseca d'aquests lligalls, els quals esperen una anàlisi sistemàtica i completa dels especialistes. Vegeu concretament, i sobretot, l'Arxiu Municipal 26/689.

la posició dels primers consistoris de la postguerra en l'articulació i realització dels objectius d'aquest grup social.

La consolidació dels grups socialment dominants

Simultàniament a les circumstàncies polítiques més genèriques que propiciaven la consolidació de propietaris i industrials com a grup fonamental de la classe dominant, a l'interior de la mateixa comunitat vilafranquina, tan bon punt acabada la guerra, anaren produint-se una successió d'esdeveniments destinats a assegurar i exterioritzar aquest domini en qualsevol àmbit de la vida quotidiana.

Podria parlar-se, per exemple, de la Primera Fira del Vi, celebrada el 1943, que indica l'alt nivell assolit pels industrials en els contactes necessaris per a realitzar un certamen que, com aquest, era prou important i difícilós ateses les condicions de l'economia espanyola i el conflicte bèl·lic europeu. De la mateixa manera, i des del nivell més restringit de la vida local, també podria esmentar-se la represa d'activitats per part de les institucions locals, les quals reincorporaren els membres més significatius d'aquesta burgesia vilafranquina en els seus òrgans directius¹⁰. A través dels seus actes, començarien a assenyalar les línies culturals de la Vilafranca benestant.

En tot cas, però, les dades més eloqüents són les relatives a una variada documentació que inclou des de la correspondència dels vilafranquins empresonats als camps de concentració, les sol·licituds de l'alcalde per tal que el govern enviés aliments a la vila, o fins i tot els comptes de les contribucions especials que hagueren de pagar totes les famílies entre el febrer i el juny del 1939. De fet, utilitzant només aquestes últimes dades, ha estat factible de confeir un quadre sobre les característiques internes del grup localment dominant, així com també sobre el grau de desigualtat existent dins el conjunt de famílies vilafranquines.

En aquest darrer sentit, destaca, per exemple, que la suma aconseguida en concepte de "contribució especial per a normalitzar econòmicament el municipi"¹¹ va assolir la xifra de 188 776 ptes. Aquestes van ésser obtingudes mitjançant un total de 927 impositcions procedents, majoritàriament, de famílies humils que aportaren entre tres i quinze pessetes. Unes poques aportacions, trenta-vuit en concret, amb un total de 153 250 ptes. representaven més de les dues terceres parts del conjunt (*taula 1*).

A part de les necessitats de supervivència i d'un impost pagat al vencedor —que podrien ésser algunes de les explicacions suggerides per una llista d'aquest tipus—, una conclusió que també es desprèn d'aquests comptes, és la que permet de ratificar la posició localment dominant d'un conjunt social. Una anàlisi més

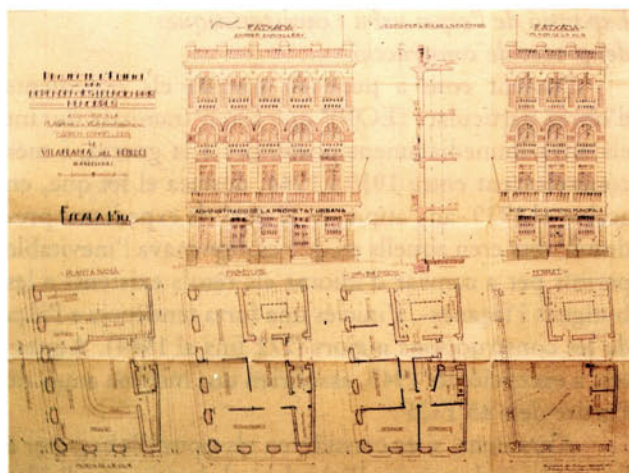

Foto 6: Projecte d'edifici per a l'Ajuntament, de Barenys (1934)

(ICC)

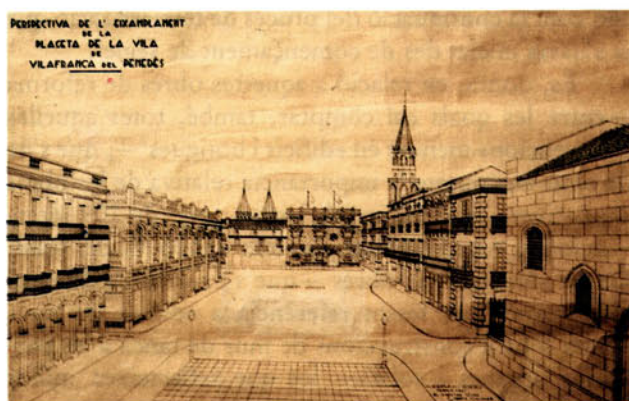

Foto 7: Projecte d'exemple de la plaça de la Vila, de Barenys (1934)

(ICC)

específica d'aquest conjunt permetria d'identificar importants industrials, els quals, com en el cas del màxim contribuent de 17 250 ptes., assajarien més endavant la seva penetració en el sector immobiliari¹².

Interessos immobiliaris diferenciats: promotores i usuaris

Continuant però, l'intent de conèixer les diferències quant al control de la construcció i utilitzant amb aquesta finalitat les dades referides als sol·licitants dels permisos d'obra, cal considerar, en primer lloc, que la mateixa sol·licitud de la llicència ja comportava una diferenciació important respecte de l'àmplia capa social

Notes

10. Vegeu M. BENACH, *Els vilafranquins del segle XX. Notes per a la història local*, Vilafranca, 1978, pàg. 291.

11. Vegeu nota 9.

12. Vegeu nota 4.

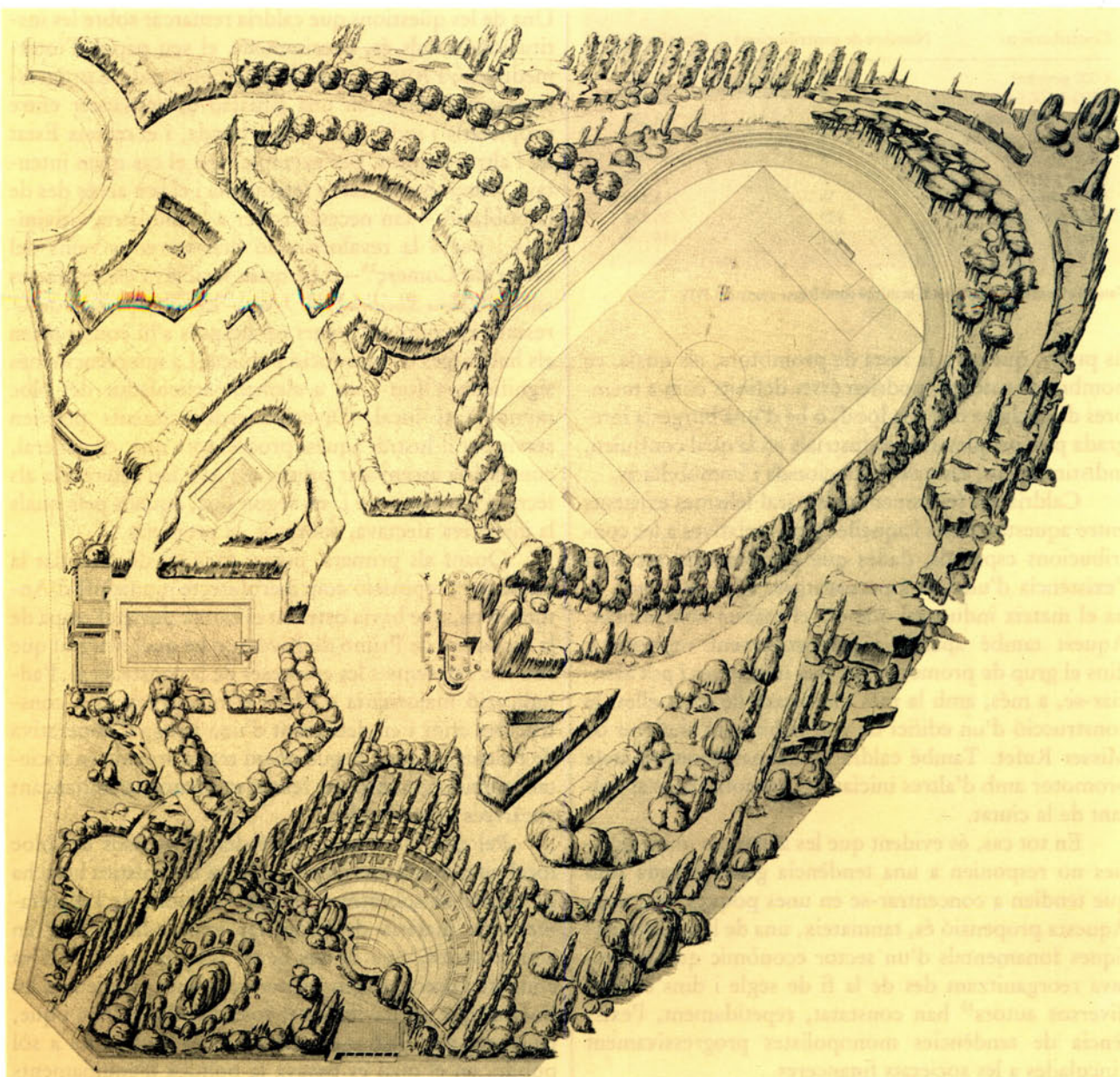

Foto 8: Projecte de camp d'esports, de Barenys (1934)

(ICC)

que no solament no podia construir, sinó que ni podia reformar la seva casa, i que estava, per tant, directament allunyada de qualsevol decisió respecte de la construcció i el procés urbà. En tot cas, l'anàlisi de les freqüències amb les quals determinats particulars decidiren construir i demanar el permís, revela, igualment, l'existència de dos altres grups socials, els quals, d'antuvi, poden diferenciar-se segons que haguessin fet o bé una, o bé dues o més sol·licituds de permís d'obra; aquests serien els grups que podrien qualificar-se respectivament com a menestrals o petita burgesia, els primers, i com a burgesia o grups benestants els altres.

De tota manera, pel que fa als sol·licitants de dues

o més llicències, que representen una mica més del 50 % dels EOP tramitats i 59 promotors, cal dir, que abans de parlar d'una burgesia pròpiament dita, fóra convenient de separar aquelles persones que malgrat haver sol·licitat dos permisos, només tenien l'objectiu de resoldre, amb l'un els problemes habitualment relacionats amb l'ús de les cases i edificis del barri antic, on tenien el taller o l'establiment comercial, i amb l'altre la construcció del que acostumava a ésser el nou habitatge familiar als afores. Aquest seria, doncs, un subconjunt que pels seus interessos s'assemblaria força més al dels sol·licitants d'una única llicència, també igualment relacionats amb construccions destinades a

Contribucions	Nombre de contribucions	Total pessetes
1 000 pessetes	15	15 000
1 500-2 500 pessetes	5	10 000
3 000-4 500 pessetes	5	18 000
5 000-8 000 pessetes	9	63 000
10 000 pessetes	3	30 000
10 000 pessetes	1	17 250
Total parcial	38	153 250
3-999 pessetes	889	36 524
Total	927	188 776

Taula 1: Quantitats aportades al municipi entre febrer i juny del 1939

ús propi, que no a la resta de promotors, els quals, en nombre de catorze, podrien ésser definits com a membres de la classe mitjana local, o bé d'una burgesia integrada pels propietaris i industrials en la qual conflueixen, indistintament, els valors funcionals i immobiliaris.

Caldria ara fer esment dels paral·lelismes existents entre aquestes dades i aquelles altres relatives a les contribucions especials, dades que permeten de ressaltar l'existència d'uns pocs personatges, entre els quals hi ha el mateix industrial que era el màxim contribuent. Aquest també apareix significativament representat dins el grup de promotors de tres iniciatives i pot associar-se, a més, amb la més important de totes elles: la construcció d'un edifici de vuit habitatges al carrer de Misser Rufet. També caldrà relacionar aquest mateix promotor amb d'altres iniciatives immobiliàries al voltant de la ciutat.

En tot cas, és evident que les activitats immobiliàries no responien a una tendència generalitzada sinó que tendien a concentrar-se en unes poques persones. Aquesta propensió és, tanmateix, una de les característiques fonamentals d'un sector econòmic que ja s'estava reorganitzant des de la fi de segle i dins el qual diversos autors¹³ han constatat, repetidament, l'existència de tendències monopolistes progressivament vinculades a les societats financeres.

Institucions i bloc localment dominant

Encara que l'extensa classe mitjana interessada en la construcció del seu propi habitatge pogués aprofitar els beneficis —bàsicament subvencions— atorgats per l'Estat com a conseqüència de les pressions de Falange Espanyola, el que interessa destacar és que en realitat, paral·lelament a aquests ajuts que possibilitaven l'adquisició d'habitatges, i per tant la represa del mercat immobiliari, van ésser els grups socials que s'han presentat com a dominants, els veritables afavorits per les intervencions dels diferents organismes oficials.

Aquest aspecte del franquisme, que ha estat particularment estudiat del punt de vista de l'aparell estatal¹⁴, implicava també una faceta local força important que comportava diverses modalitats d'intervenció.

Una de les qüestions que caldria remarcar sobre les institucions locals és, precisament, el seu paper d'intermediàries; l'Ajuntament de Vilafranca esdevé progressivament immers en una situació de mitjancer entre propietaris i industrials d'una banda, i el mateix Estat de l'altra. Aquest, per exemple, fou el cas quan intentava reimpulsar la xarxa ferroviària i el seu accés des de la població —tan necessaris per a la indústria vitivinícola i per a la revalorització dels terrenys veïns del carrer de Comerç¹⁵— o bé quan facilitava els contactes entre l'*Obra Sindical del Hogar* i els propietaris interessats a vendre els solars on després s'hi construïren els habitatges de promoció pública. La intervenció més significativa fou com a element articulador del bloc immobiliari local. Diversos esdeveniments podrien servir per il·lustrar aquest procés, tot i que, en general, convindria assenyalar primer els que fan referència als tècnics d'urbanisme i, en segon lloc, aquells pels quals la iniciativa afectava, sobretot, la propietat.

Quant als primers, potser fóra bo de recordar la immediata reposició com a arquitecte municipal d'Antoni Pons, que havia ostentat el càrrec durant l'etapa de la dictadura de Primo de Rivera; o bé que, malgrat que són fets referents a les empreses de la construcció, l'adjudicació majoritària d'obres d'infraestructura a constructors afins i en detriment d'una antiga Cooperativa de Paletes, la qual, degudament transformada en societat anònima, amb prou feines es mantenia mitjançant encàrrecs de particulars.

Pel que fa a l'articulació dels interessos del bloc localment dominant dins la política urbanística hom ha de referir-se sobretot a les intervencions de l'Ajuntament en matèria de propietat immobiliària car, en aquest sentit, una de les seves tasques principals va consistir, precisament, a retornar a llurs propietaris les finques que els havien estat sostretes l'any 1936 i que, en el cas de Vilafranca, havien estat destinades a sòl públic, en el qual es basava la política d'equipaments de la República.

La inserció d'aquestes activitats dins la política urbanística local és, però, la que remet directament als pròxims apartats on, tot i les diferències temàtiques, s'hi observarà, tanmateix, la presència dominant d'uns propietaris que reprengueren, des de bon començament, les seves formes de gestió tradicionals i aprenueren, a més, a aprofitar els avantatges que se'ls oferien des dels nivells estatals.

Notes

13. Vegeu nota 2, i també, pel que fa al sector immobiliari i a la propietat privada a Espanya, M. TATJER: *Urbanismo e Historia Urbana en España*, Madrid, Universidad Complutense, 1979.
14. Pot consultar-se, entre d'altres, l'obra de G. URENÀ: *Arquitectura y urbanística civil y militar en el período de la autarquía (1936-1945)*. Anàlisis, cronologia y textos, Madrid, Istmo, 1979, pàg. 352.

La política urbanística local

Per tal de garantir l'acompliment dels objectius immobiliaris dominants, la política urbanística local havia de resoldre, prèviament, els problemes derivats del planejament anterior. Només després, els propietaris començaren a utilitzar els nous instruments d'urbanització que hom els oferia des del franquisme, i el procés urbà vilafraquí es decantà clarament cap a les necessitats expansives dels monopolis en formació.

La reacció contra l'urbanisme republicà

Encara que la derogació de les disposicions urbanístiques anteriors fos una condició imposada implícitament per l'acabament de la guerra, l'Ajuntament va haver de dur a terme, a més a més, tota una sèrie d'actuacions específicament destinades a compensar els interessos d'aquells sectors que es consideraven lesionats per un planejament i unes disposicions que, d'ençà 1931, intentaven de modificar la política urbana tradicional. Foren, per tant, unes intervencions necessàriament diverses en la mesura en què també l'urbanisme republicà havia afectat aspectes tan diferents de l'organització espacial com els que anaven des del planejament racional i reformista dels primers anys trenta fins a les disposicions marcadament polítiques que caracteritzarien després l'urbanisme durant la Guerra Civil.

Per aquest motiu, tot i tractar-se d'un sol projecte, l'anàlisi de la reacció, o més ben dit, de la contrareforma sectorial que el va succeir, pot abordar-se tot diferenciant entre les intervencions destinades a contrarestar els efectes del planejament, i aquelles altres que només tingueren com a objectiu la compensació dels propietaris afectats per les sostraccions de finques o per la política immobiliària durant la guerra.

El desmantellament del Pla Barenys

El Pla d'Urbanització i Eixamplament (PUE), també conegut com a Pla Barenys, constitueix la iniciativa urbanística més important dels anys de la República. Es va engegar quan el consistori sorgit del pacte d'Esquerres del febrer del 1931¹⁵ va proposar-se de resoldre dos dels problemes bàsics de la ciutat: l'un, l'absència d'una política d'equipaments, la qual cosa volia dir adquisició de sòl per a usos públics i construcció i reforma d'edificis; l'altre, directament relacionat amb el PUE, la racionalització de l'expansió i la reforma urbanes.

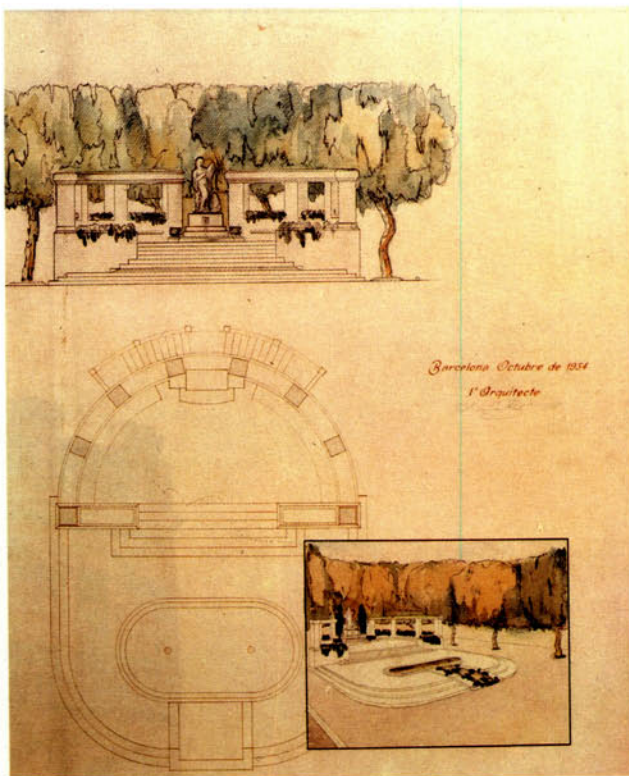

Foto 9: Projecte de plaça pública, de Barenys (1934)

(ICC)

Cal tenir en compte, per tant, que el PUE havia sorgit en el marc d'un Ajuntament que estava decidit a organitzar el procés urbà de manera global i explícita. El pla pretenia d'utilitzar el planejament com a instrument per a fer front a les pràctiques tradicionals de la política urbana anterior, que considerava ancorada en un caciquisme immobiliari que la incapacitava per a resoldre les dues contradiccions bàsiques de la ciutat: per un costat, les necessitats de producció, és a dir, de la indústria i de la terciarització; i per l'altre, el consum, o el que és el mateix, l'habitatge, els equipaments i la qualitat de vida en general. Aquesta voluntat explícita de reforma i de control respecte de les actuacions del bloc de la renda, féu que el PUE —que podria considerar-se com el resultat d'una certa aliança entre les forces polítiques d'esquerra i els sectors de la burgesia vilafraquina més oberts pel que fa a l'optimització econòmica de la ciutat—, fos afectat, tot ell en conjunt, per la reacció urbanística de postguerra.

Notes

15. Arxiu Municipal 55/450.

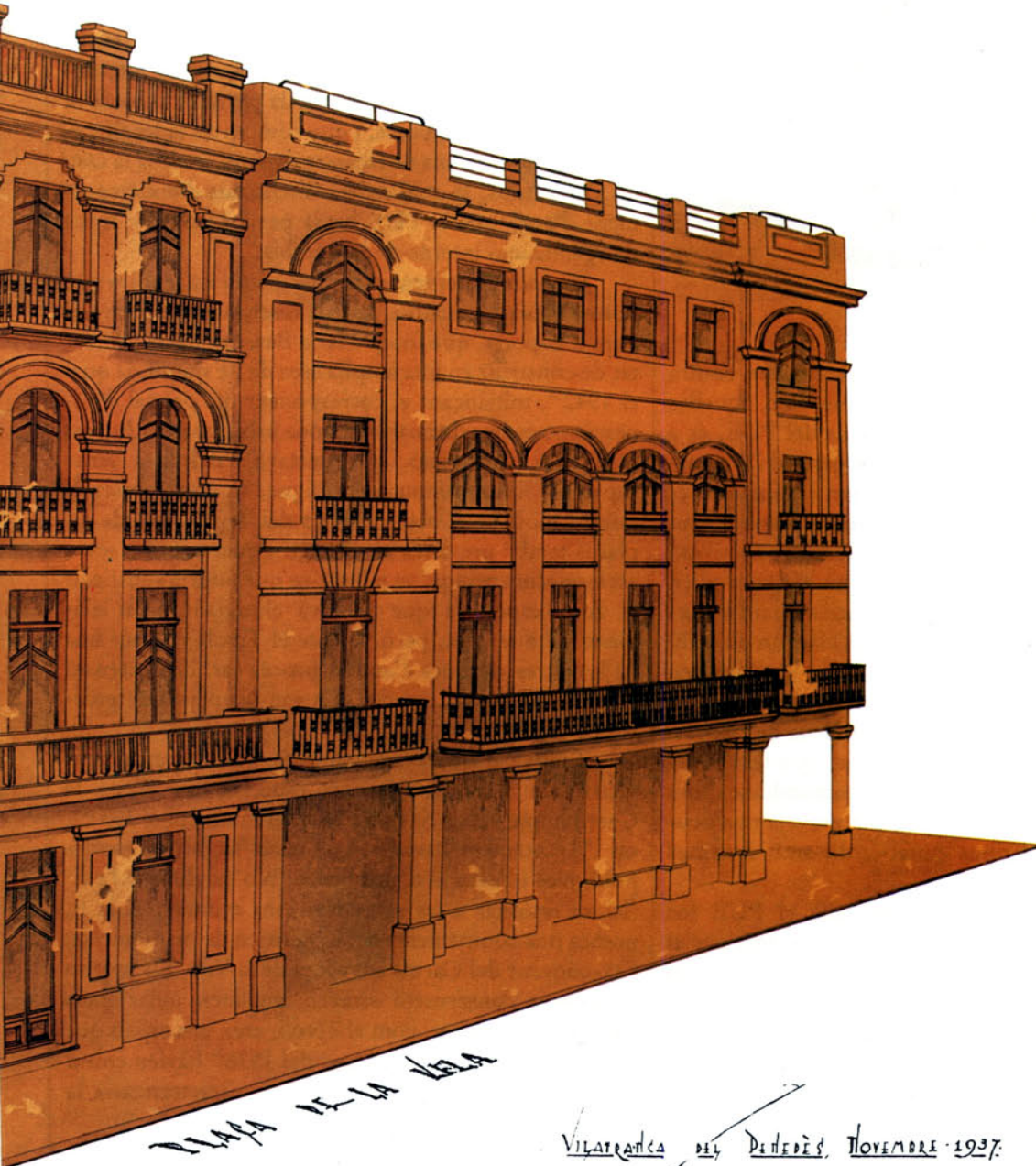
16. El procés d'aprovació del PUE va ésser llarg i relativament complicat. Per les notícies que en tenim, sembla que s'inicià el novembre del 1931 (Llibre d'Actes, 11-XI-1931) si bé el consistori no va prendre una decisió definitiva fins a l'abril del 1933 (Llibre d'Actes, 5-IV-1933). Va seguir-lo un concurs al qual van presentar-se diferents equips. Josep Maria Ba-

renys, l'arquitecte al qual va encarregar-se el projecte, va estar-hi treballant durant una sèrie de fases, la primera de les quals va acabar el desembre del 1934 (Arxiu Municipal 39/434) amb motiu d'una exposició pública del projecte i de la qual procedeixen els plànols i esquemes que se n'han conservat fins al moment.

A causa dels canvis polítics dels anys següents es conclou que el projecte

Edifici projectat per Barenys
per a l'eixample
de la plaça de la Vila (1934)

VILATRAÇA DEL DEDÈS, NOVEMBRE 1937:
EL DIRECTOR TÈCNIC D'OBRES PÚBLIQUES,

Fredenc Carrer,
Eng. Arq.

Foto 11: Fulletó de propaganda de l'Obra Sindical del Hogar

D'entre les accions que es desenvoluparen contra aquest projecte cal considerar, en primer lloc, aquelles que afectaren els objectius més globals del PUE, és a dir el planejament del procés urbà en general i, en particular, l'eixamplament, el sistema viari i la infraestructura, objectius que Josep Maria Barenys havia volgut supeditar, en conjunt, més a les funcions productives i d'intercanvi que no pas a les expectatives que podien haver-se derivat d'un pla massa ambiciós quant a l'expansió de la trama. Però aquest era, és clar, un objectiu contrari als mecanismes especulatiu que s'utilitzaven fins aleshores i que en el PUE quedaven constrets a un creixement molt limitat, acotat per una via de circumval·lació molt propera a l'espai edificat, que feia materialment impossibles les estratègies immobiliàries fora d'unes àrees on, a més, el mateix pla preveia una ocupació residencial del tipus ciutat-jardí, amb densitats molt febles.

No ha d'estranyar, per tant, que el PUE fos voluntàriament postergat en tant que directriu per al planejament i que, concretament i explícitament, es produís un seguit de mesures encaminades a contrarestar-ne els efectes. D'entre elles, la més definitiva no es produiria fins el 1946, quan fou aprovat un nou projecte d'alineacions que, a més de legalitzar qualsevol situació de fet pel que fa a les edificacions existents,

preveia l'expansió il·limitada de la ciutat en totes direccions.

Mentrestant, s'anaven duent a terme d'altres actuacions l'objectiu principal de les quals se centrava contra el que podria considerar-se el segon gran apartat de projectes del PUE: dotar la ciutat d'aquells espais lliures i equipaments que el mateix consistori s'havia proposat d'assolir i que Josep Maria Barenys havia incorporat al pla. El motiu fonamental de la rapidesa amb què es van escometre aquestes accions estava relacionat amb les propietats afectades i, en aquest sentit, no deixa d'ésser significatiu que la primera de totes, el 1939¹⁷, es produís amb motiu de la pavimentació de la Rambla de Sant Francesc, i que comportés la legalització de les alineacions de façana existents, inclosa la casa de Cal Vamus, la qual estava amenaçada d'enderrocament d'ençà que el PUE havia previst un altre tipus d'organització interna de la Rambla.

Una altra intervenció similar a aquesta, encara que potser més significativa, podria ésser la que afectava el Parc d'Esports, que Josep Maria Barenys havia projectat de construir en una àmplia àrea de l'Espirall, la qual el 1942¹⁸, mitjançant el corresponent pla parcial d'alineacions, es transformaria en zona urbanitzable. Aquest canvi de qualificació, que deixava Vilafranca sense cap espai lliure mínimament digne, va ésser potser el que va motivar el manteniment del Tivoli, una de les places també previstes en el PUE i que, tot i les seves escasses dimensions, va pensar-se que podria substituir la zona esportiva que s'estava eliminant paral·lelament¹⁹. La realitat, però, és que el Tivoli va ésser una de les altres víctimes d'aquest procés car, de l'extensió prevista en el PUE només se'n van ocupar dues terceres parts.

També d'altres equipaments van experimentar vicissituds similars. Un cas especial fou el de la Caserna que l'Exèrcit havia cedit al municipi el 1931²⁰, on l'Ajuntament havia pensat instal·lar-hi les escoles públiques i l'estació d'autobusos. No cal dir que l'edifici va retornar a les seves funcions militars. A la fi, només dos equipaments aconseguirien de mantenir-se: l'ex-convent del Carme i la Plaça de la Vila. Els motius de la seva conservació estaven igualment relacionats amb la propietat car, com el Tivoli, eren uns espais que per haver estat sostrets l'agost del 1936²¹ havien entrat en el procés d'indemnitzacions que caracteritzaria la política urbana dels primers anys quaranta.

Notes

degué restar aturat durant el 1935, tot i que pel juny del 1936 el consistori tornà a interessar-se pel PUE. Amb data del 24-VI-1939 (Llibre d'Actes) pot trobar-se, a més, la decisió de l'Ajuntament d'acollir-se a la Llei de Sanejament de Poblacions que havia estat legislada per la Generalitat.

17. Arxiu Municipal 54/449.

18. *Plano regulador de calles en el sector Nordeste...*, J.M.ª Guibernau.

19. *Expediente para la aprobación del proyecto de mejora interior ...*, A. Pons, 23 fol. i 1 plànol. Arxiu Municipal 55/450.

20. Llibre d'Actes de la Comissió Permanent, 30-IX-1931.

21. Llibre d'Actes, 28-VIII-1936.

22. "Acció", Vilafranca, 20-VI-1936, pàg. 2.

23. Arxiu Municipal 54/449, 56/451.

Foto 12: Pla de Vilafranca del Penedès amb tots els projectes de Barenys (1934)

(ICC)

La política d'indemnitzacions i la plaça de la Vila

L'aprovació del PUE, que no va fer-se fins el 1936, havia introduït una dimensió diferent de la que en principi s'havia pensat durant l'etapa de la seva elaboració²². Així, un dels aspectes que es va veure més afavorit en aquest sentit fou precisament el que feia referència als equipaments i espais lliures. Va ser així a causa de la coincidència que es donava entre alguns dels projectes especials dels PUE i determinats solars i edificis que havien estat sostrets a personatges i institucions manifestament favorables a l'aixecament franquista.

La plaça de la Vila i l'ex-convent del Carme corresponien a aquest conjunt de finques i haurien hagut d'entrar en el procés de devolució de terrenys endegat

per l'Ajuntament. Tanmateix, es donava la circumstància que els edificis ja s'havien enderrocat durant la guerra i que, a més, s'havia procedit a la urbanització de la plaça de la Vila.

En aquesta plaça, on abans s'aixecava la casa dels Moy, uns dels propietaris més importants de Vilafranca, s'hi havia construït una urbanització que, seguint les directrius del PUE, es concretava en un pla de detall que Frederic Tàrraga²³, el responsable dels serveis tècnics municipals durant la guerra, havia ideat a tall de projecte unitari amb la Plaça de Sant Joan, per a què reforçés el caràcter monumental d'un espai el qual, pel fet d'haver-hi l'Ajuntament, s'intentava que fos el més digne per a la ciutat. A més a més, aquest projecte, que estilísticament semblava estar en la línia d'un cert *revival* modernista i del qual n'han quedat els quatre bancs, es complementava amb la reconstrucció d'un edifici que es volia aixecar en una de les parcel·les que havien resultat afectades per la demolició de la casa Moy i que s'havia pensat dedicar a funcions administratives municipals -concretament la Caixa Immobiliària i altres dependències oficials²⁴. Com que aquest edi-

Notes

24. Aquesta iniciativa provenia, íntegrament, del mateix F. Tàrraga, el qual tenia la intenció d'aplicar com més aviat millor el decret de Municipalització de Finques Urbanes, del juny del 1937. Arxiu Municipal 54/449.

25. Arxiu Municipal 45/704.

26. Arxiu Municipal 45/704.

27. Arxiu Municipal 25/704.

fici no es va arribar a construir, va retornar, com tots els altres espais no-urbanitzats, a mans dels seus propietaris.

Quant a la política seguida per l'Ajuntament davant les reclamacions efectuades per la família Moy i els altres afectats, cal dir que en aquest cas va decidir-se de respectar la millora que aquests nous espais lliures suposaven per a la ciutat²⁵ tot avenint-se, en virtut de l'aplicació de la llei d'expropiacions de la dictadura de Primo de Rivera²⁶, a la indemnització corresponent. Els anys posteriors a la guerra estigueren, doncs, intensament marcats per la polèmica desencadenada entorn del joc d'ofertes i contraofertes respecte dels preus de taxació d'uns terrenys entre els quals, els més problemàtics, eren el del Tívoli i, sobretot, el de la plaça de la Vila.

Encara que va ésser fàcil d'arribar a un acord en el cas del solar en què s'havia convertit el convent del Carme, i on la intenció era de construir-hi, finalment, les escoles públiques²⁷, molt aviat començaren a sorgir les dificultats amb la família Moy. Aquesta, en la seva primera reclamació de l'agost del 1939, ja demanava una quantitat —entorn de les 9 ptes el pam²— que era del tot excessiva, àdhuc considerant la posició central dels terrenys. A partir d'aleshores, van succeir-se una sèrie de negociacions que acabarien en tràmits judicials. L'afer no s'acabà fins el 1943 any en el qual, després d'un acord econòmic que previsiblement havia d'incloure un pacte tàcit pel que fa a la urbanització d'altres finques, els terrenys de la plaça de la Vila quedaren valorats en 69 097,5 ptes —que venien a representar 1,889 ptes el pam.

L'urbanisme de l'expansió com a resposta: els nous elements de control i de planejament

Paral·lelament, d'altres iniciatives vetllarien per la satisfacció dels interessos d'uns particulars que, com s'ha vist, estaven preferentment centrats en les expectatives urbanes dels voltants de la ciutat.

Aquesta nova situació, que enllaçava amb algunes de les actuacions i comportaments que s'havien desenvolupat durant els anys vint, comportava alhora la utilització d'una sèrie d'elements que apareixien com a nous dins el marc urbanístic local. Aquests s'estaven anticipant als mecanismes i formes d'actuació que, més endavant, es revelarien com a principals característiques estructurals de l'urbanisme contemporani de qualsevol ciutat espanyola. D'aquestes característiques, hom en destaca dos aspectes, el primer dels quals fa referència a l'acceptació d'un pla general de la població i, el segon, tracta del paper de les institucions públiques en l'enfortiment de les possibilitats monopolístiques i immobiliàries dels propietaris i les institucions financeres.

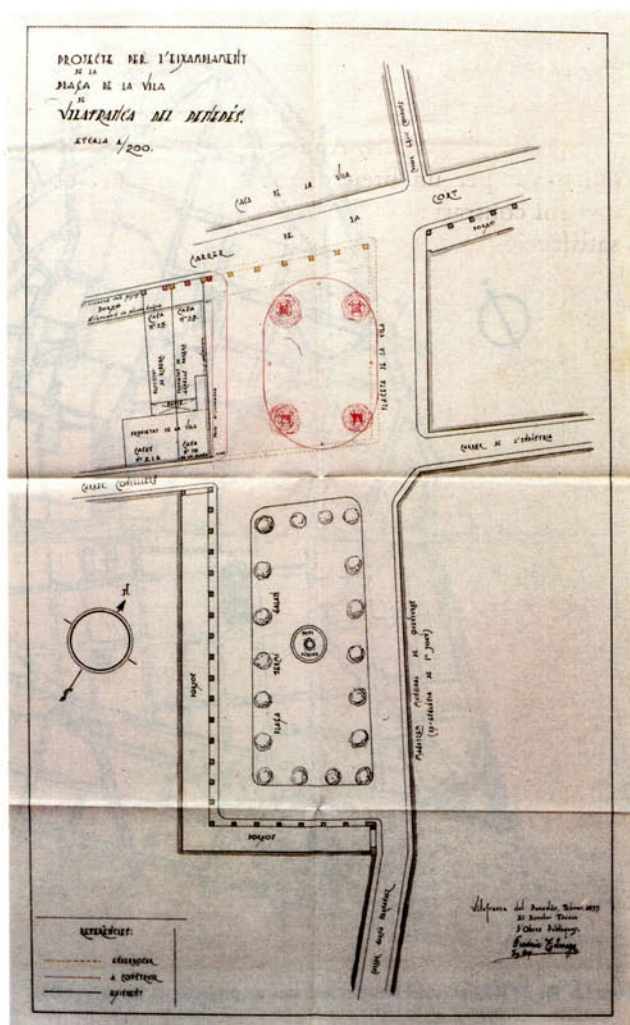

Foto 13: Projecte d'eixample de la plaça de la Vila, de Barenys (1934)

(ICC)

El Pla d'alineacions del 1946

Probablement, la raó per la qual un conjunt social, que fins aleshores havia estat tan decididament contrari a les normatives urbanístiques, acabés acceptant l'existència d'un pla de conjunt de la població com el que va aprovar-se el 1946, calgui buscar-la no solament en la supeditació d'aquest pla a la llei de Règim Local (1945)²⁸, sinó també en els mateixos aspectes conservadors del conjunt de la legislació franquista, que garantia decididament els drets de la propietat.

Així, pel que fa a l'urbanisme vilafranquí de la postguerra, s'ha de tenir present que aquest pla, encarregat a F. Mestres, arquitecte municipal des del

Notes

28. A. CARCELLER: *Instituciones del Derecho Urbanístico*, Madrid, Ed. Montecorvo SA, 1979, pàg. 46.
1. LÓPEZ GONZÁLEZ: *Las licencias municipales y las técnicas de intervención administrativa de la propiedad urbana*, Sevilla, Instituto García Oviedo-Universidad de Sevilla, 1977.
29. Arxiu Municipal 69/458.
30. Vegeu nota 18.

1945²⁹, va servir, sobretot, per a facilitar la lliure expansió de la ciutat, expansió que s'havia d'assolir mitjançant el projecte d'una nova i extensa trama, que s'inspirava en els dissenys quadriculats dels eixamples decimonònics espanyols. Aquest pla, que a més anava acompanyat per un breu projecte d'ordenances, era clarament contrari al PUE en el sentit que obeïa més a la satisfacció dels interessos dels propietaris que no pas a la solució de necessitats productives o al benestar de la ciutat.

Per aquest motiu, el pla ni considerava en cap sentit el problema del trànsit, el qual restava condicionat a la xarxa viària tradicional, ni tampoc no preveia cap mena de reforma del barri antic. En el cas del carrer del Carme i de la plaça del Triangle, foren els veïns qui en sol·licitaren l'eixamplament.

De la mateixa manera, també postergava el tema dels equipaments i espais lliures. Per això, la zona de l'Espirall s'inclouïa en el pla d'alineacions que havia estat aprovat el 1942³⁰ o bé, com tota la perifèria urbana, quedava encerclada per illes de cases presumptament residencials i que, en alguns casos, reproduïen simplement els projectes parcials d'urbanització que, prèviament i en diferents èpoques, ja havien presentat els propietaris. Una d'aquestes zones, al SW, era precisament la d'una finca de la família Moy. També altres propietaris distingits sabien aprofitar una avinentesa que va servir, per a aprovar definitivament la urbanització del Vaticà, la qual recollia una alineació que es remuntava a la fi del segle XIX³¹ o bé per a impulsar la de la zona de les Clotes i la del Molí d'en Rovira.

Agents urbans i promoció pública de l'habitatge

Paral·lelament a l'aliança entre propietaris i institució municipal, expressada en aquest cas en les qüestions urbanístiques, cal tenir en compte el paper exercit per una sèrie de nous agents urbans, els quals, a part d'enfortir la mateixa estructura local basada en l'expansió, estaven posant les bases del que, anys més tard, constituïrien els altres dos elements del monopoli immobiliari: l'Estat i les institucions financeres.

D'aquesta manera, el procés urbà s'explica paral·lelament a la consolidació d'un Estat totalitari que facilitava l'acumulació d'importants plus-vàlues³², relacionades amb la promoció immobiliària, la qual es concretaria, per un costat, en les actuacions de l'*Obra Sindical del Hogar*, i per l'altre, en les disposicions de

tipus econòmic que possibilitaven la copiosa introducció de les institucions financeres en matèria de crèdits i préstecs per a la construcció d'habitatges³³.

Així, quant a les actuacions de l'*Obra Sindical de l'Hogar*, no caldria sinó recordar els efectes d'una de senzilla, consistent en la construcció de sis habitatges unifamiliars —en el més pur estil ruralitzant— a l'extrem del carrer d'Amàlia, els quals, si bé no resollien el problema de l'habitatge, sí que contribuïrien a la potenciació urbana del sector.

A partir d'aquesta política d'habitatge, institucions financeres locals o comarcals aconseguïen de superar la seva primera fase d'introducció en el sector quan els seus interessos es concretaven simplement en l'especulació de la propietat³⁴. Així, passaren a una segona fase més complexa, durant la qual, i a remolc de les disposicions en matèria de finançament de l'habitatge, acabaren disposant d'una bona part dels dos elements bàsics del negoci immobiliari: el sòl i el capital per a edificar.

Tanmateix, la política immobiliària de les institucions financeres semblà caracteritzada per les pràctiques més tradicionals, tal com per exemple en el cas del canvi en la qualificació del sòl de l'Espirall el 1942, i caldria esperar encara uns quants anys per trobar intervencions prou significatives del comportament monopolista que acabaria essent tan freqüent arreu.

Política Urbana de postguerra i models de planejament

El primer aspecte conclusiu és el que es refereix als models utilitzats en el planejament. Aquest, tal com s'ha vist, sembla més subordinat a les concepcions tradicionals dels eixamples vuit-centistes que no pas a les influències racionalistes recents que, en canvi, es podien començar a trobar en alguns dels edificis que s'estaven contruint. Era impossible la utilització d'uns mètodes que, com els racionalistes, s'assimilaven encara aleshores als corrents progressistes europeus i s'associaven, per tant, a l'intent de configurar un urbanisme definit pel reformisme quant a les condicions de la vida urbana i pragmàtic pel que fa a la producció i a l'intercanvi.

Tot i que a Vilafranca ja s'havia intentat de resoldre aquests problemes des dels plantejaments del Pla Barenys, aquest fou reemplaçat per un urbanisme que només tendia a facilitar l'expansió i a promoure la

Notes

31. *Expediente para urbanizar una pieza de tierra propiedad de Don Balté R. de Celá, 1888*, Memòria + 1 plànol. Aquest era, el projecte d'una urbanització amb parcel·lari i pot consultar-se, en aquest sentit, la publicació específica sobre el tema a M. A. ALÍO: *Els projectes d'urbanització decimonònics de Vilafranca en el procés de creixement...*, "Miscel·lània Penedesenca", Vilafranca, 1982, vol. V, pàgs. 7-23.

32. Vegeu nota 1.

33. Vegeu nota 14.

34. Recordem, simplement, els assaigs realitzats pel Banc del Penedès per tal d'orientar la urbanització a l'altra banda de la via del ferrocarril. Arxiu Municipal 20/405. També, vegeu nota 4.

35. Vegeu nota 15.

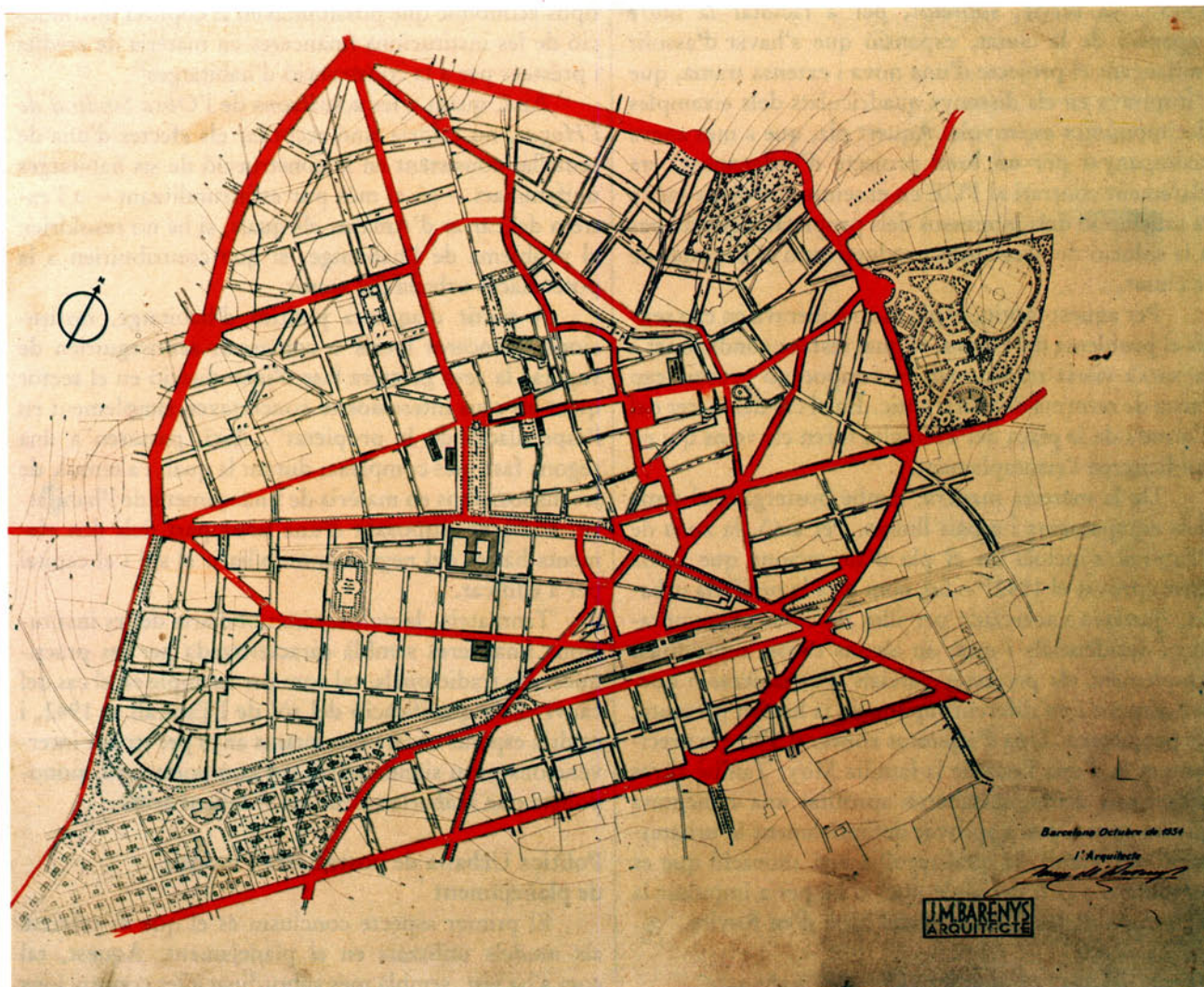

Foto 14: Pla de vialitat del projecte de Barenys per a Vilafranca del Penedès (1934)

(JCC)

mecànica de la producció immobiliària, i que deixava al marge, en canvi, una sèrie de qüestions tan importants com els equipaments i espais lliures. Aquest seria, per exemple, el cas de la plaça de la Vila, que es va resoldre en la mesura en què els esdeveniments històrics l'havien justificat, o bé, també, el dels accessos a les instal·lacions vitivinícoles del carrer del Comerç, els quals s'abordaren de manera secundària i aliena al pla de conjunt de la ciutat³⁵.

D'altra banda, pel que fa a les diferències respecte a d'altres etapes precedents —com durant la dictadura de Primo de Rivera, quan els agents urbans dominants tenien una actitud desfavorable davant del planejament—, es féu palesa l'evidència d'uns canvis imposats per l'acceptació de la noció de pla de conjunt de la ciutat. Tanmateix, cal considerar que l'abast d'aquestes diferències disminueix considerablement en la mesura en què l'assimilació de la noció de pla era subordinada

a la utilització d'un model que, com el dels eixamples, ja havia entrat des de feia temps en la seva fase de decadència i que, si bé podia ésser utilitzat, era precisament perquè la seva pròpia inoperància feia factible que propietaris i immobiliàries continuessin especulant amb el sòl de la ciutat.

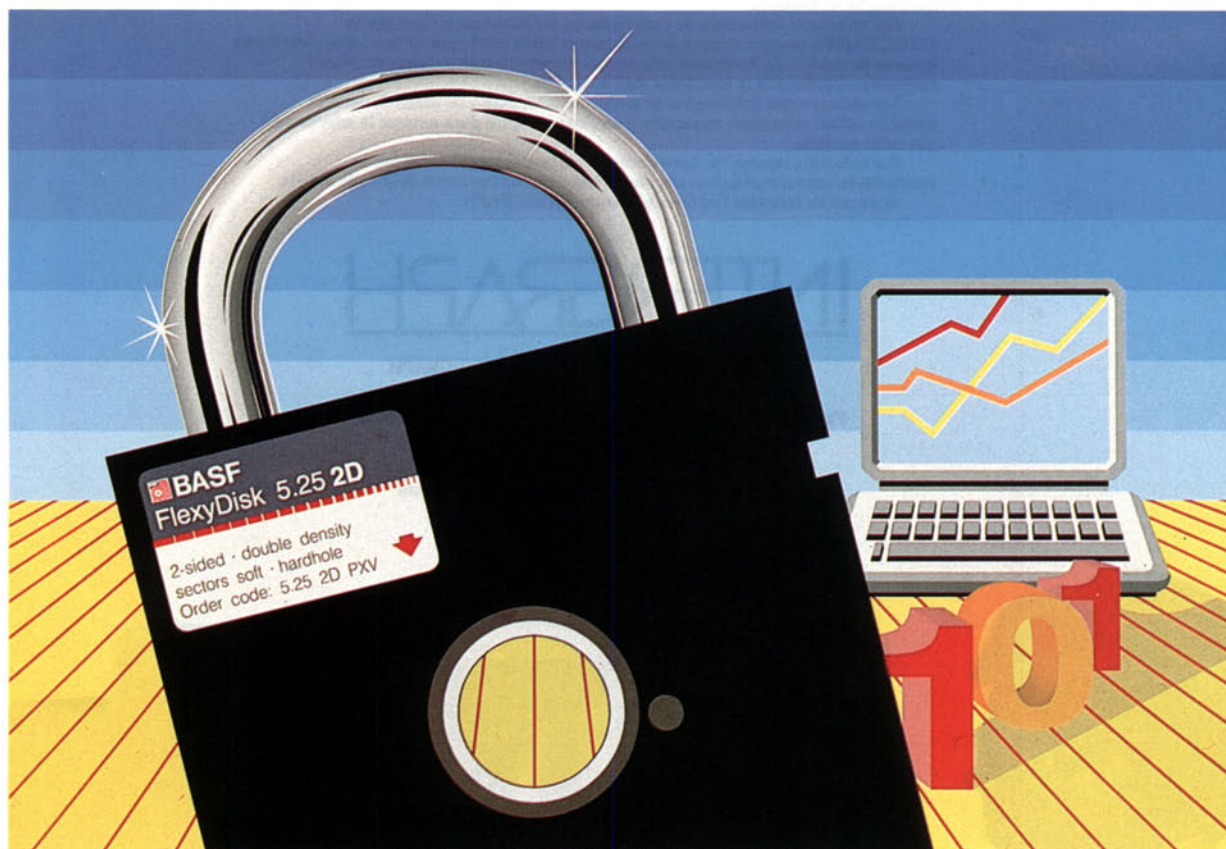
Continuant, doncs, amb el caràcter especialment rendista de l'urbanisme vilafranquí de la postguerra, convé recordar, finalment, que era destinat a ésser modificat en la mesura en què els grups immobiliaris, ja definitivament organitzats en el sector monopolista, comencessin a incorporar més endavant, i també per al seu profit, alguns dels elements dels nous models funcionalistes.

Data de recepció de l'original: 09.86

M. Àngels Alió
 Doctora en Geografia
 Professora del Departament de Geografia Humana
 Universitat de Barcelona

BASF FlexyDisk®

Máxima seguridad para sus datos

**BASF FlexyDisk
5.25", 5.25" HD, 8"**

Absoluta seguridad de datos y funcionamiento con una duración muy superior: un promedio de 35 Mill. de pasadas por pista.

**BASF FlexyDisk Science
5.25", 5.25" HD**

La máxima calidad para condiciones de aplicación difíciles. Estable a la temperatura hasta 70 °C. Comprobación de la superficie al cien por cien. Duración de uso: un promedio de 70 Mill. de pasadas por pista.

**BASF FlexyDisk
3.5"**

El FlexyDisk con muy alta densidad de grabación para la nueva generación de mini sistemas.

Si Ud. registra y consulta en su empresa millones de datos, necesita un disquete de máxima seguridad, ya que el más pequeño error le puede acarrear las más graves consecuencias.

BASF, empresa de vanguardia mundial en tecnología, le ofrece la seguridad de datos que Ud. necesita: BASF FlexyDisk.

En favor del BASF FlexyDisk hablan:

- La utilización de los materiales más modernos.
- Una avanzada tecnología de elaboración.
- Métodos de prueba y control científicos. Una verificación final al 100%.
- Y una duración casi ilimitada.

Si Ud. exige máxima seguridad, póngase en contacto con nosotros.

Líder Mundial en Cartografía Automática

Durante los últimos diez años, INTERGRAPH es el líder mundial con los sistemas más avanzados de gráficos interactivos en todas las aplicaciones de Cartografía Automática.

Con su potente estructura de base de datos, los sistemas de Cartografía INTERGRAPH le permiten construir unos mapas bases con la precisión exacta —mediante técnicas de restitución fotogramétrica, mapas anteriores u otras bases de datos existentes—, utilizando la tecnología más avanzada.

Los sistemas más sofisticados de gráficos interactivos y de bases de datos le permiten editar, presentar, manipular y analizar los datos para extraer la información que usted necesite.

Por todo esto, Ingenieros, Cartógrafos, Ayuntamientos y Compañías de Utilidades en todo el mundo han elegido los sistemas Cartográficos de INTERGRAPH. Si piensa en Sistemas Gráficos, piense en INTERGRAPH.

INTERGRAPH

Si piensa en CAD/CAM, piense en INTERGRAPH

Pza. Carlos Trías Bertrán, 4-Planta 2ª-Of. 3-28020 Madrid
Tel. (91) 455 64 46. Telex 47013 ICG E

Avda. Diagonal, 427 Bis-429-08036 Barcelona
Tel. (93) 200 52 99. Telex 97137 ICG E

